

Kozmikus környezetünk világűrjogi szabályozása

A világűrjog definíciója

A világűrjog definiálására két, némileg eltérő, de tartalmilag egy irányba mutató megfogalmazás is szolgál. Az egyik inkább jogszabályi, a másik tudományos oldalról közelít a szabatos leíráshoz.

Az első változat alapján „A világűrjog mindazon jogszabályok összessége, amelyek a világűr-tevékenységgel kapcsolatban keletkezett államközi, valamint államokon belüli jogviszonyokat szabályozzák” (ALMÁR 1996). A másik szerint űrjog „a világűr ember által való kutatásának és használatának (rövidebben szólva: a világűr-tevékenységnek) jogi szabályozása” (ALMÁR 1981).

A világűrjog elsősorban az egyes államok ezen a területen tett lépéseit, valamint egymás közötti kapcsolatait szabályozza. Mindez a nemzetközi jog hatókörébe sorolható, így leszögezhető, hogy az űrjog a nemzetközi jog részét képezi (ALMÁR 1981).

Az általános világűrjog kifejezés tehát szűkebb értelemben nemzetközi űrjogként értelmezhető. S míg tágabb értelemben tehát a nemzetközi közjog alá tartozik, addig szabályozása szűkebben az érintett államok belső jogalkotásából eredeztethető (ALMÁR 1996).

A világűrjog szabályozásának nemzetközi és hazai kezdetei

A világűrjogi szabályozások alapját egy nemzetközi szervezet létrehozása teremtette meg. Az Egyesült Nemzetek Szervezete 1959-es Közgyűlése hívta életre Világűr Bizottságát (*Committee on the Peaceful Uses of Outer Space*), a COPUOS-t. A szabályozási kérdésekért ennek külön Jogi Albizottsága (*Legal Subcommittee*) felel (*United Nations Office for the Outer Space Affairs*)

Az első, ebben a témában született ajánlás az ENSZ Közgyűlés 1961 decemberében hozott 1721 (XVI.) számú határozata volt. Ez az ENSZ Alapokmányának megállapításait, valamint a nemzetközi jog alkalmazását ajánlotta a világűrre vonatkozó szabályozásokhoz. Leszögezte továbbá, hogy szuverenitási igényt sem a kozmosz, sem a Hold, sem más égitestek szempontjából egyetlen állam se szerezhethet.

A következő mérföldkő az ENSZ 1963 decemberi Közgyűlésén elfogadott 1962 (XVIII.) számú határozat Deklarációja volt, ami az általános ajánlásokon túl már jóval konkrétabb javaslatokat fogalmazott meg a témában. Ugyanezen ülés 1884 (XVIII.) számú határozata foglalkozott a világűr atomfegyvermentes övezetté történő nyilvánításával (ALMÁR 1981.)

Ezen jogszabály a magyar jogrendbe is bekerült, sőt az 1963. évi 26. törvényerejű rendelet ma is hatályban van. Ez a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről szól, s leszögezi, hogy „[...] e Szerződésben részes mindegyik Fél vállalja, hogy betilt, megakadályoz és nem hajt végre nukleáris fegyverrel történő semmiféle kísérleti robbantást és semmiféle más nukleáris robbantást a joghatósága vagy ellenőrzése alá tartozó semmilyen helyen: a) sem a légkörben; sem annak határain túl, beleértve a világűr; sem víz alatt, beleértve a területi vizeket és a nyílt tengert” (Wolters Kluwer Jogtár, 1963. évi 26. törvényerejű rendelet).

A világűrjog alapokmánya

A világűrjog alapokmányának tekinthető ún. *Alapelszerveződés* a COPUOS Jogi Albizottsága dolgozta ki (ALMÁR 1996). 1967. január 27-én az űrkutatási, valamint politikai és katonai nagyhatalomnak számító országok – az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió, valamint Nagy-Britannia – fővárosaiban egyszerre írták alá.

1967. évi 41. törvényerejű rendeletről Magyarország is ratifikálta. Ez a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről szóló joganyag.

Célkitűzése: „Az e Szerződésben részes államok, áthatva az embernek a világűrbelépésével az emberiség előtt megnyílt hatalmas távlatoktól, felismerve azt, hogy a világűr kutatása és békés célokra történő felhasználása az egész emberiségnek közös érdeke, abban a meggyőződésben, hogy a világűr kutatásának és felhasználásának minden nép javát kell szolgálnia, tekintet nélkül gazdasági és tudományos fejlettségük szintjére; azt óhajtva, hogy a világűr kutatásának és békés célokra történő felhasználásának tudományos és jogi vonatkozásaiban széles körű nemzetközi együttműködést tegyenek lehetővé, abban a meggyőződésben, hogy az ilyen együttműködés hozzájárul az államok és népek közötti kölcsönös megértés fejlesztéséhez és baráti kapcsolataik erősítéséhez” (Wolters Kluwer Jogtár, 1967. évi 41. törvényerejű rendelet).

A világűrjog további meghatározó joganyagai

A világűrjog egyes részterületeire (az űrhajósok mentéséről és az űrtárgyak kiadásáról; az űrtevékenység által okozott károk megtérítéséről; az űrtárgyak lajstromozásáról; a Hold és más égitestek lajstromozásáról) további nemzetközi jogi szabályozások léptek életbe. Hazánk pedig (az utolsó kivételével) valamennyi nemzetközi szerződést a magyar jog részévé tette, s ezek a jogszabályok jelenleg is jogrendünk komponensét képezik (GÁL 1993).

Az 1969. évi 22. törvényerejű rendelet az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról szóló nemzetközi egyezmény kihirdetéséről szól. Szabályozza, hogy „Ha egy űrhajó személyzete baleset, veszély, szándékán kívül vagy kényszerből végrehajtott leszállás folytán valamelyik Szerződő Fél joghatósága alá tartozó területen száll le, ez a Fél azonnal megtesz minden lehetőt a személyzet megmentésére és minden szükséges segítség megadására. A megtett intézkedésekről és azok menetéről tájékoztatni kell a felbocsátó szervet és az Egyesült Nemzetek Főtitkárát. Ha a felbocsátó szerv segítsége megkönnyítené a gyors mentést vagy lényegesen hozzájárulna a kutató és a mentési munkálatok eredményességéhez, a felbocsátó szerv köteles a Szerződő Féllel együttműködni a kutató és a mentési munkálatok eredményes lefolytatása érdekében. E munkálatokat a felbocsátó szervvel való szoros és folyamatos konzultáció alapján a Szerződő Fél irányítja és ellenőrzi” (Wolters Kluwer Jogtár, 1969. évi 22. törvényerejű rendelet).

Az 1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülésén 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetését tartalmazza. „Ebben az Egyezményben részes Államok felismerték, hogy a világűr békés célú kutatásának és felhasználásának elősegítése az egész emberiség közös érdeke, emlékeztetnek a világűr – beleértve a Holdat és más égitesteket – kutatása és felhasználása terén az államok tevékenységét szabályozó elvekről szóló szerződésre, figyelembe vették, hogy az űrobjektumok felbocsátásában közreműködő államok és nemzetközi kormányközi szervezetek óvintézkedései ellenére az űrobjektumok esetleg károkat okozhatnak, felismerték annak szükségességét, hogy az űrobjektumok által okozott károkért való felelősségre vonatkozó hatékony nemzetközi anyagi és

eljárási szabályok kidolgozásra kerüljenek, és nevezetesen, hogy biztosítva legyen az ilyen károk károsultjai részére az Egyezmény szerinti teljes és méltányos kártalanítás gyors kifizetése. Meg vannak győződve arról, hogy az ilyen anyagi és eljárási szabályok létesítése hozzájárul a világűr békés célú kutatása és felhasználása terén a nemzetközi együttműködés megerősítéséhez” (Wolters Kluwer Jogtár, 1973. évi 3. törvényerejű rendelet).

Az 1978. évi 7. törvényerejű rendelet a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről szóló, az ENSZ Közgyűlésének az 1974. évi november hó 12. napján kelt 3235/XXIX. határozatával elfogadott egyezmény kihirdetése. Az Egyezményben érintett országok úgy vélik, hogy „a világűrbe objektumokat felbocsátó államok rendelkezzenek ezek nemzeti nyilvántartásba vételéről, óhajtják továbbá, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezete Főtitkára kötelező jelleggel létesítsen és vezessen központi nyilvántartást a világűrbe felbocsátott objektumokról, óhajtják, hogy az űrobjektumok azonosításának elősegítése céljából a részes Államoknak további eszközöket bocsássonak rendelkezésre és ismertessenek meg velük további eljárás módokat. Úgy vélik, hogy a világűrbe felbocsátott objektumok kötelező nyilvántartásba vételének rendszere különösen megkönnyítené a szóban forgó objektumok azonosítását és hozzájárulna a világűr kutatását és felhasználását szabályozó nemzetközi jog alkalmazásához és fejlődéséhez” (Wolters Kluwer Jogtár, 1978. évi 7. törvényerejű rendelet).

Az 1979. decemberi ún. *Holdegyezményt*, azaz az *Egyezmény az államok tevékenységéről a Holdon és más égitesteken elnevezésű* nemzetközi joganyagot kevés ország illesztette jogrendjébe. Az űrnagyhatalmak közül sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem ratifikálta (ALMÁR 1996). A magyar jogi szabályozásnak sem lett része (GÁL 1993). Ennek ellenére megállapításait és szabályzóit a világűrjog meghatározó dokumentumai között tartják nyilván.

A világűrjog aktuális kérdései

Elmondható, hogy a közel hat évtizedre visszanyúló világűrjogi szabályozás elégségesnek bizonyult műszaki és természettudományos szempontból is minden egyes korszakában messze az átlag feletti technológiákat használó és megoldásokkal üzemelő rendszerek kezelésére.

Az eltelő időszakban nem történt olyan kirívó eset, mely komoly nemzetközi konfliktust okozott volna. Így van ez napjaink űrkutatási szempontból nyugodt és békés időszakában, de így volt a hidegháborús időszak részét képező amerikai–szovjet űrverseny legkritikusabb pillanataiban is. A világűrjog eszközrendszerét tehát a nemzetközi jog egyik több évtizedes „sikerágazatának” lehet tekinteni.

A XXI. század elején azonban korábban a fantazmagóriák kategóriájába tartozó, a világűrjog szempontjából kihívásnak tekinthető irányok jelentek meg a kozmosz megismerésében, de jóval inkább annak gyakorlati hasznosításban.

A korábban hivatkozott *1967. évi 41. törvényerejű rendelet* kimondja, hogy „A világűr, beleértve a Holdat és más égitesteket, sem a szuverenitás igényével, sem használat vagy foglалás útján, sem bármilyen más módon egyetlen nemzet sem sajátíthatja ki” (Wolters Kluwer Jogtár, 1967. évi 41. törvényerejű rendelet). Mindazonáltal a technikai fejlődésével egyre közelebb kerül az egyes égitestek természeti erőforrásainak elérése. Köznapi kifejezéssel: az űrbányászat. Mindez milliárd dolláros üzlettel kecsegtet. Mind a Hold, mind egyes földsúroló kisbolygók esetében, mely égitesttípusok az első lépcsőt jelenthetik a későbbiek során a Naprendszer távolabbi térségeire is várhatóan kiterjedő tevékenységben.

A világűrjog következő éveinek, sőt évtizedének legfontosabb kihívása, hogy az eddigi jogszabályok erre specializált részei ezen trendek figyelembevételével egészüljenek ki, valamint kifejezetten ebbe a témába vágó jogszabályok szülessenek.

Mindenkinek ki kell terjedni az űrkutatási tevékenységben egyre komolyabb szerepet játszó magánvállalkozásokra is. A jelenlegi szabályozás szerint „A Szerződésben részes államok nemzetközi felelősséggel tartoznak a világűrben, így a Holdon és más égitesteken folytatott nemzeti tevékenységeikért, akár kormányzervek, akár nem állami intézmények végzik azokat,

továbbá annak biztosításáért, hogy a nemzeti tevékenységeket az e Szerződésben foglalt rendelkezésekkel összhangban folytassák. A nem állami intézmények által a világűrben, így a Holdon és más égitesteken folytatott tevékenységhez az illető állam engedélye és folyamatos felügyelete szükséges” (Wolters Kluwer Jogtár, 1967. évi 41. törvényerejű rendelet). A megszülető új szabályoknak ezen túllépve azt is figyelembe kell venni, hogy egyes űriparban érdekelt gazdasági társaságok már nem felétlenül nemzeti alapokon nyugszanak, hanem államok feletti, azokon átívelő multinacionális vállalkozásokról van szó.

Felhasznált irodalom

ALMÁR Iván (szerk.): *Űrhajózási lexikon*. Akadémiai Kiadó – Zrínyi Katonai Könyv- és Lapkiadó. 1981. 850–851.

ALMÁR Iván (szerk.): *Űrtan*. Springer Hungarica Kiadó, Budapest, 1996. 275.

GÁL Gyula: *Mit szabályoz a világűrjog?* Andromeda, 1993. ápr. 4. sz. 13.

Internetes források

Committee on the Peaceful Uses of Outer Space. United Nations Office for the Outer Space Affairs honlap <http://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html>

1963. évi 26. törvényerejű rendelet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltása tárgyában Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről. Wolters Kluwer Jogtár honlap.

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=96300026.TVR

1967. évi 41. törvényerejű rendelet a „Szerződés az államok tevékenységét szabályozó elvekről a világűr kutatása és felhasználása terén, beleértve a Holdat és más égitesteket” című, Moszkvában, Londonban és Washingtonban 1967. január 27-én aláírt szerződés kihirdetéséről.

Wolters Kluwer Jogtár honlap https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=96700041.TVR

1969. évi 22. törvényerejű rendelet az űrhajósok mentéséről, az űrhajósok hazaküldéséről és a világűrbe felbocsátott objektumok visszaszolgáltatásáról szóló nemzetközi egyezmény kihirdetéséről. Wolters Kluwer Jogtár honlap

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=96900022.TVR

1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülészakán 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről. Wolters Kluwer Jogtár honlap

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97300003.TVR

1978. évi 7. törvényerejű rendelet a világűrbe felbocsátott objektumok nyilvántartásba vételéről szóló, az ENSZ Közgyűlésének az 1974. évi november hó 12. napján kelt 3235/XXIX. határozatával elfogadott egyezmény kihirdetéséről. Wolters Kluwer Jogtár honlap

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=97800007.TVR

Rezsabek Nándor, Budapest